

"DESAFRENADES E INCORREGIBLES DONES".  
ELS MONESTIRS FEMENINS  
A LA CIUTAT VALENCIANA MEDIEVAL

per

*Ferran Garcia-Oliver*  
(UNIVERSITAT DE VALÈNCIA)

La història de les ciutats en la Baixa Edat Mitjana és, en bona mesura, el procés d'implantació de la xarxa conventual al si de les seues muralles. En la floració impressionant de monestirs i convents arreu dels centres urbans de l'Occident europeu reconeixem la immensa capacitat de l'Església per a inserir-se en les noves estructures socials i acostar el seu missatge evangèlic a la massa de les classes subaltnes, que reclamaven un paper actiu i proposaven els valors radicals de la pobresa. Però a més, percebem la inaturable ascensió del patriciat urbà —aquella mescla heterogènia de l'aristocràcia feudal aveïnada i mercaders enriquits—, que féu d'aquests establiments religiosos, i en especial els dels ordres mendicants, els instruments efectius per a consagrar la seua hegemonia; si tenim en compte que proporcionaren a la classe dirigent els ideòlegs d'un "regiment de la cosa pública", basat en la voluntarista lectura del progrés burgès que incloïa una plural teràpia per a obtenir l'harmonia social. Un esforç de consens que es dirigí vers la legitimació dels guanys dels sectors mercantils; la creació de mecanismes de solidaritat i assistència en un mercat del treball extremadament fràgil; la planificació urbanística, o el consens polític entre la bigarrada composició social. En definitiva, un seguit d'objectius la solució o no dels quals podia retardar o afermar els mecanismes de reproducció del "sistema urbà". De fet, la classe dirigent trobà en el monestir el lloc més adient per col·locar alguns dels seus fills i filles. Aquesta destinació permetia preservar millor els patrimonis amb l'estalvi de les grosses sumes matrimonials i així mateix reforçar el prestigi del llinatge, si s'accedia sobretot al càrrec abacial. L'entrada al monestir es concebí, en efecte, com un lloc adequat per a moltes dones que per les atzaroses i difícils vicissituds de la vida quotidiana tardomedieval restaven sense possibilitats de contraure matrimoni, o bé viudes i òrfenes, en un sistema de valors hostil contra la dona solitària. El seu

estatut depèn sempre del lloc que ocupa en les xarxes de parentiu declarament patrilineals i conjugals, i fins i tot aquelles que comparteixen un mateix sostre amb homes, als quals s'uneixen de forma passatgera i no sacramentalitzada, se les coneix, en la documentació civil, amb els epítets d'"amiga" o concubina del seu company.

Mesurar la importància dels establiments femenins en termes comparatius en relació a les fundacions masculines és, tal vegada, irrellevant, si més no al País Valencià. La quantitat de béns que gestionaven era tan minsa que els relegava a àmbits subsidiaris en la vida econòmica de les ciutats del regne, amb freqüents dèficits pressupostaris que els posava en situació de dependència dels centres masculins. Però la seua especificitat espiritual i les seues funcions de recollir un component numèricament considerable de dones atorguen als monestirs i convents que els recollien un lloc fonamental de la societat urbana, en un grau semblant al que gaudien la confraria, l'hospital o la fàbrica del temple parroquial, cadascuna amb les seues comeses específiques de socialització de l'individu i control social. Aquest és, comptat i debatut, l'objectiu de les pàgines que segueixen: emfasitzar –primer– els obstacles amb què ensopegaven les monges a l'hora de seguir les pautes morals i d'interioritat espiritual, donat l'escàs aprenentatge en matèria teològica i el caràcter forçat de la monacalització, a conseqüència –segon propòsit– de les rigoroses estratègies familiars de les oligarquies ciutadanes, que ens du a l'anàlisi –en tercer lloc– dels vincles entre monestir i ciutat.

La documentació que farà servir procedeix, bàsicament, de dos fons. Un pertany a les tres visites pastorals conservades de 1390, 1394 i 1418 que es van realitzar al monestir de Montserrat de Xàtiva; i l'altre al plet que s'entaulà en 1402 al monestir de Santa Engràcia de València, conegut com a la Saïdia, per l'elecció de l'abadessa. En tant que cistercencs ambdós, donen coherència a l'estudi, ja que l'orde imposà una fèrria submissió jeràrquica, i gaudí de menor projecció en la societat valenciana contemporània, enfront d'altres com les clarisses; aquesta circumstància redundà en l'exigüitat de les rendes i comportà al seu torn més problemes per assumir el contingut estricte dels manaments de Sant Bernat. En les dues primeres parts ordene la informació que es deriva del material, i en la tercera passe a l'anàlisi dels fets, tot despullant el riquíssim i saborós anecdotari per tal de donar solidesa als objectius percaçats de la investigació.

## 1. "Així com a morta al segle"

Lluny de tot delit, la monja ha renunciat al món, s'ha lligat per un estretíssim lligam a Déu i ha de menar una vida d'obediència, ordenada i prudent, ocupada tot el dia en l'oració i el silenci per evitar qualsevol avinentesa de temptació. La monja, deia Francesc Eiximenis, "és així com a morta al segle"<sup>1</sup> però els murs del monestir de Montserrat eren escassament gruixuts per poder separar-lo de l'enrenou i les passions de Xàtiva, la segona ciutat del regne.

### *La visita de 1390*

El 2 de juliol de 1317 el papa Joan XXII, a petició de Jaume II, encomanà la cura de les ànimes de Montserrat al monestir cistercenc de Valldigna. La dependència a un orde religiós masculí "propter fragilitatem sexum", com resava la butlla de concessió, significava l'observança d'una regla severa, si més no en els plantejament disciplinaris dictats per Bernat de Claraval; però no menys important és el fet d'integrar-se en un orde dotat de mecanismes de funcionament centralitzats en el pla espiritual, administratiu i econòmic. Per a les monges es traduïa en ingerències ineluctables a l'hora de trametre confessors<sup>2</sup>, i de resoldre problemes relatius a la vida interna de la comunitat. Malgrat l'elecció de l'abadessa contemplada com una competència conventual, l'autonomia era més bé una figura retòrica ja que el mateix abat podia destituir, nomenar, corregir i, al capdavall, actuar amb un grau absolut de llibertat.

<sup>1</sup> Francesc EIXIMENIS: *Lo libre de les dones*. Edició crítica a cura de F. Naccarato. Barcelona 1981. Vol. I, p. 233. Probablement, Eiximenis coneixia les paraules d'Innocent IV, aquelles que deien: "Cum mortuae mundo vivatis in Christo reclusae, videlicet in monasterio in quo estis quasi vivae supultae". Citat per R. HUYGHE: *La clôture des moniales des origens à la fin du XIII<sup>e</sup> siècle*. París, 1944, p. 92.

<sup>2</sup> "...quoque abbas per se vel alios fratris sui ordinis presbiteros providos et discretos sancte conversationis et vite confessiones vestras audiat et ministret vobis ecclesiastica sacramenta." A.H.N. Clero. *Bernardos*. Carpeta 3.373, document nº 14. Els esforços inútils desplegats pel Císter a efectes de preservar la clausura mitjançant el control de les fundacions, l'emplaçament dels llocs, la prohibició dels contactes amb l'exterior, la taxació del nombre de monges per evitar la superpoblació i el nomenament de confessors o capellans per a provisió de les necessitats espirituals són analitzats per R. HUYGHE: *Op. Cit.*, pp. 78-87.

La inspecció de 1390 no denuncia casos particulars, a diferència d'unes altres engegades pels mateixos anys pel bisbe de València a la seua diòcesi. Ací, a cada parròquia, els veïns s'acusaven amb ferocitat, se servien del seu llenguatge visceral, en primera persona. Les monges no tenen paraula, són testimonis passius del paternal discurs de fra Francesc Fuixà, delegat de l'abat Joan Escrivà, qui vanament pretén "ab gran fervor de caritat tots vicis he mals d'aquell [monestir] foragitar e virtuts espirituals acmentar"<sup>3</sup>. Allí dins els vots de castedat, obediència i pobresa es relaxen. Alguna cosa hi passava. De moment constatem-ho, efectuem-ne el diagnòstic de la mà del nostre informador, i els remeis que hi proposa perquè "là on lo govern de la disciplina és menyspreat, tot bé de religió n'és foragitat".

El visitador ordena la seua inspecció en quinze capítols, síntesi de l'ideal monàstic de la clausura estricta, amb l'objecte d'assolir l'espiritualitat de recolliment dins l'espai conventual, capaç d'ensolcar camins d'interioritat mitjançant vies de meditació, el recolliment i l'execució dels oficis i les pregàries. Massa demanava d'unes dones arrencades del seu medi social, probablement amb una formació religiosa irrisòria i que expressaven les seues frustracions a través de la rebel·lia i el trencament de les promeses.

El silenci no és respectat i menys la clausura. Homes, religiosos i seglars, són acollits en les seues cel·les. Les monges ixen del monestir, bo i suscitant "escandells" i la intromissió de la justícia civil. Per aquesta raó fra Fuixà mana a l'abadessa que a Xàtiva no vagen sinó una jove i una anciana ensems, i que hi sojornen sols en cas de gran necessitat. Així mateix els ha de recordar la roda de les pregàries quotidianes i l'obligació diària de la missa. Displícents, també esquiven els treballs setmanals a l'església i la cuina.

Ara bé, allà on el monjo de Vallidigna fa especial esment, si més no per les cinc ordinations dictades, és en la disposició externa de les monges. Les robes amb què vesteixen no guarden la severitat ni la decència recomanada per la regla, ja que si les cogulles i les mantetes passen de mida, altres peces s'estrenyen "per manera que mostren los pits desonestament". Els vels, que havien de ser blancs o negres, ben complits i plans, s'exhibeixen amb fantasies intolerables de "l·listes e hores". Les religioses copien les modes fisionòmiques de l'exterior i, així com Sant Vicent

<sup>3</sup> A.H.N., Clero. *Bernardos*. Carpeta 3.384, document nº 7. Les pròximes referències a aquest fons sols contindran les dues darreres dades (A.H.N., 3384, 7).

Ferrer i Eiximenis tronaven contra la cosmètica lasciva i pecaminosa<sup>4</sup>, fra Fuixà disposa que "deguna dona no.s pint les celes, ni s'alcofoll los ulls ni.s pose blanquet ne altre afayt degú".

### *La visita de 1394*

En aquest any Lluís Rull iniciava el seu llarg abadiat a la Valldigna que s'havia d'allargar fins 1415. Era costum, arran de la presa de possessió, d'efectuar un periple arreu de les propietats repartides entre l'Horta, la Ribera, la Vall d'Albaida i la Safor per rebre els juraments de fidelitat. Una etapa del seu itinerari va coincidir amb un sojorn a Montsant. El document que hi dicta és més llarg, prolix i d'una qualitat literària superior que el precedent, corol·lari formal de la major familiaritat amb les fonts espirituals que nodreixen la cura d'un convent femení pertanyent a l'orde del Císter.

En essència trobem una repetició dels problemes enunciats per fra Fuixà, però l'atenció dedicada a cadascun d'ells canvia ostensiblement en el curs de quatre anys. ¿Fins a quin punt l'èmfasi posat en les transgressions correspon a les pròpies obsessions dels pares visitadors, dins una escala de valors no necessàriament intercanviable? Allò cert és que l'interès ocupat abans per la cura estètica de la població monacal, ara cedeix davant del problema de la clausura i el regiment intern.

No crec que la disminució dels capítols relatius a l'atenció corporal responga a l'èxit de la tasca infosa per Francesc Fuixà. Ni el càstig a pa i aigua, ni l'amenaça d'excomunicació i expulsió contra les recalitrants i escandaloses, provocaven cap temor. El model de ciutadella del prec i refugi del món s'espatllava quan es descurava l'ofici diví, i no s'observava la forma de la salmòdia dictada per Sant Benet, tot impossibilitant "que la veu nostra se concorde ab la nostra pensa". Les insuficiències de Montsant continuaven essent les mateixes, o més aviat s'agreujaven en funció de conjuntures específiques i del nombre i composició dels llinatges que integraven la família monàstica.

El testimoni de Lluís Rull permet precisar encara més les extravagàncies folles de les nostres monges, "axí en lo vestir com en lo ligar": folren els mantells, continuen sense respectar les mides honestes i

<sup>4</sup> Paulino IRADIEL: "Tenir cura del cos, tenir cura de la imatge". *Llull. Revista d'història i cultura*, nº 9, pp. 54-66.

s'atreveixen a portar vels de seda i de color groc. L'abat consenteix només l'ús de la seda per als vels negres, però sempre que no duguen cap orla ni ornament. Quant a l'ús dels cosmètics el ludeix precisions i es limita a condemnar com a "lega cosa e abominable que la dona religiosa s'afayt en la cara ni.s pos bellese".<sup>5</sup>

Fa la impressió que l'estricta observança devia acomplir-se només amb la presència del visitador. A mesura que l'efecte reformador s'esmortèia amb el temps, la relaxació tornava als nivells habituals. El conjunt de prescripcions, llegides en capítol cada tres mesos per instar-ne el record, o "per tal que innoància per nenguna no puga ésser al-legada", era paper mullat.

La batalla: la clausura. Perquè és el camí de l'alliberament, de la llibertat espiritual, i per aconseguir-ho cal el silenci, com "la vida o la mort del religiós o de la religiosa sia en poder de la lengua". Cal protegir les dones dels altres, però també d'elles mateixes per dur a cap el compromís de les verges lliurades absolutament i exclusiva a Déu.<sup>6</sup> Les portes han de romandre tancades al migdia i des d'abans del sol post fins a l'endemà. La portera ha de lliurar de seguida les claus a l'abadessa, tot i que algunes se n'han proveïdes tant de les portes principals com de les accessòries, les quals hauran de retre en l'espai de dos dies. "Grans remors", en aquest sentit, havien arribat a oïda de Rull, a causa dels escàndols i els inconvenients derivats de la presència freqüent de les monges a "hora incompetent e no leguda" a l'exterior. Les desobedients se les prendrà l'hàbit i seran encarcerades fins tant de temps com el pare abat ho crega oportú.

És significatiu observar com Lluís Rull mostra fortes prevencions, per no dir fonamentades sospites, contra els frares dels ordes mendicants. La història de les relacions entre monges conventuals i predicadors havia abonat les suspicàcies renovades pel Capítol General del Císter, de les quals l'abat de Valldigna se'n fa ressó, de forma que sols entraran en l'església per predicar i dir misses, "e de mantinent per la prioressa e per dues ancianes deuen ésser amenats a la porta, e que se'n vagen". Les paraules no poden ser més explícites, concises i gairebé

<sup>5</sup> A.H.N., 3384, 18.

<sup>6</sup> La clausura equival al desert, al desert cercat pel monaquisme des dels seus orígens. "Clausurum pro eremo habemus", proclamava Sant Adalhard: J. LECLERQ: "La séparation du monde dans le monchisme au moyen âge", en *La séparation du monde*. París, 1961, p. 84. Veieu també a propòsit de la clausura de R. GAZEAU: "La clôtüre des moniales au xii<sup>e</sup> siècle en France". *Revue Mabillon*, 1974, pp. 289-308.

gosaria qualificar de despectives amb aquest "que se'n vagen" contundent.<sup>7</sup>

L'abat Rull ens perfila, una vegada més, la condició dels homes que accedeixen al cor del monestir: refetor, dormitori i, inclús, les cel·les. Uns, acabem de veure-ho, són els frares mendicants; uns altres, els capellans i els donzells, és a dir, els fills dels nobles que encara no han estat nomenats cavallers i, per tant, joves i celibataris sovint. Tornarem més endavant sobre aquest breu detall sociològic, però de cabdal importància a efectes de comprensió de la funció del convent femení. Qualsevol negligència en aquest aspecte afecta més l'abadessa, sobre la qual penja la deposició, que sobre les monges, castigades tres dies a pa i aigua. Ara, si necessitat n'hi hagués, per a tal efecte es disposava del "parlador" i sempre en presència de la prioressa o una de les ancianes.

Els perills també podien provenir del personal domèstic, cordó umbilical amb el món de fora, correu i transmissor de notícies. Les serventes, per consegüent, han de ser "dones de bona vida e conversació, en les quals nenguna suspita de infàmia no y pugue ésser atrobada". De totes maneres, les monges no freturaven de mitjanceres donada la freqüència de les seues anades i vingudes per la ciutat. Cal presumir una assiduitat elevada per assumptes tocants a la comunitat, i Rull renova la prohibició de desplaçament a dues monges joves; però en altres ocasions els motius obeïen a afers personals, com ara l'adquisició de llenya,<sup>8</sup> o la visita als banys!, vedat pel Capítol General de l'orde sota la pena immediata de llevar a la infractora l'hàbit i expulsar-l'en, a més d'excomunicar l'abadessa.

Si alarmant era la conducta de les dones de Montsant, no menys inquietant s'albirava la disciplina conventual. Les apel·lacions de Rull a "la inobediència de les rebel·les e superbioses" suggereix la discòrdia permanent i la displicència en les tasques diàries i setmanals assignades.

<sup>7</sup> Un exemple d'aquestes relacions íntimes, entre predicadors i monges posades sota la regla de sant Agostí, ens l'ha oferit María Luisa BUENO: "Las mujeres de Santa María de las Dueñas de Zamora: la realidad humana", en *Las mujeres en el cristianismo medieval. Imágenes teóricas y cauces de actuación religiosa*. Madrid, 1989, pp. 231-245. Entre els plans tractats en la reforma dels monestirs femenins italians de finals de Quatrecentes, hi havia justament l'objectiu d'allunyar els regulars, i fins i tot observants, a resultes dels continus escàndols sexuals, que en el cas de les repúbliques del Nord havien arribat a cotes inadmissibles, i el d'intensificar paral·lelament la relació directa amb el poder episcopal: Gabriella ZARRI: "Monasteri femminili e città (secoli xv-xviii). *Storia d'Italia*. Annali 9. Torí, 1986, pp. 359-429.

<sup>8</sup> Operació que, lògicament, l'abat també prohibeix perquè honestament això no li correspon a una monja, sinó a les seues serventes o a qualsevol altra persona.

A primer colp d'ull troba "les dones del dit monestir en gran divisió ab madona l'abadessa, per la qual divisió gran decensió, contese e inhonestats s'ajen seguides". La causa radicava en la porció de pa, vi i companatge que l'abadessa havia de lliurar a cadascuna de les "sors". Però l'origen, per a Rull, calia cercar-lo en les trampes que el dimoni – "diable enemic de la natura humana" – para a l'home i en especial als que serveixen Nostre Senyor per tal de rompre la unitat fonamentada en la "vera e entrecambiada amistat". Per posar pau i concòrdia, l'abat de Valldigna taxa la porció individual, a partir de les possibilitats de la casa, d'aquesta manera: cada monja tindrà dret a un pa de 22 unces de forment; una mesura de vi (la setzena part d'un cànter); companatge d'oli, sal, salses i altres coses necessàries per valors de 2 diners, més 8 sous en concepte de provisió anual de llenya i altres 25 per al vestit.<sup>9</sup> La porció serveix d'element dissuasori per a aquelles que tot i eixir del monestir amb llicència de l'abadessa no tornassen a hores convingudes: la meitat per a les que no regressen abans de dinar, tota per a les que passen el dia complet fora.

### *La visita de 1418*

El Capítol General de l'orde va comissionar en 1418 l'abat de Morimon per dur a cap la reforma dels monestirs masculins i femenins dels regnes de Castella, Portugal, Navarra i Aragó i dels territoris de la llengua d'Oc. El 16 de juny ateny, en el seu llarg viatge, Xàtiva. La inspecció és ràpida, no hi ha temps per a més; els manaments breus i concisos, i la informació sumària. Vint-i-quatre anys després de la visita de Lluís Rull la situació moral i, sobretot, material del monestir s'han degradat encara més.<sup>10</sup>

<sup>9</sup> La ració de farina se situaria, doncs, pels volts dels 725 grams diaris. Una quantitat inferior encara a la de l'hospital d'En Clapers de València, que oferia 0,885 litres: Agustín RUBIO: *Pobreza, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo xv*. València, 1984, p. 146; i sensiblement menor dels 2,786 litres o 2,90 quilograms que el monestir de Valldigna podia arribar a repartir en les primeres dècades del Quatrecent: Ferran GARCIA-OLIVER: *El monestir i la mesquita. Societat i economia agrària a la Valldigna (segles XIII-XVI)*. Tesis doctoral inèdita. València, 1986. Vol. II, p. 726. Consideracions anàlogues podien fer-se en relació al vestit ja que a la Valldigna els monjos reben en 1422 una assignació de 66 sous: *Idem*, p. 722: la precarietat econòmica de Montsant en relació a un monestir masculí del mateix orde era incontrovertible.

<sup>10</sup> A.H.N., 3387, 7. Estat de degradació que no farà sinó empitjorar durant els segles xv



Joan de Morimon, al contrari que els seus predecessors, incideix en els assumptes econòmics i en el regiment de la casa. L'experiència li ensenyava que qualsevol projecte de reforma espiritual era inassolible sense un sanejament de les rendes i una administració escrupolosa supervisada per l'abadessa. La monja bossera haurà de donar relació dels comptes quatre vegades l'any, incloses també les entrades provinents dels aniversaris. Cal aixecar abans de Tots Sants una paret que vaja de la muralla de la Vila Nova, sota la porta de l'església, fins al claustre, amb un portal que estiga contínuament tancat. El vestiari deu ser lliurat en el temps i la manera que s'acostuma i la pitança, o porció de les monges, deu ser repartida segons les facultats del monestir, signe del poc èxit de la taxació ordenada per Rull.

En definitiva, les ordinacions anteriors "quasi en alguna manera" no s'observaven, de forma que era "perida la devoció e fervor de santa religió": deixadesa en l'acompliment de les hores canòniques; obertures indegudes de les portes de la clausura; lluïment de robes deshonestes,<sup>11</sup> i trencament del silenci amb seglars, les famílies i entre elles mateixes. Quan hagen de parlar a l'església, els adverteix, caldrà fer-ho "sinó submissa voce e en cas de necessitat". Les dissensions, un altre dels mals radicats, allò que ell defineix com "les parts contra qualsevol persona regular del dit monestir", no ajudaven precisament a esbandir aquest conjunt d'immoderacions. Joan de Morimon permet, fins i tot, a l'abadessa de recórrer al braç secular per reduir rebel·lions i inobediències, tot una confessió d'impotència. Uns anys abans la ciutat de València es va entrometre en l'elecció de l'abadessa de la Saïdia. No hi havia rebut cap petició; els jurats, en nom de la pau urbana i per evitar la destrucció del monestir, es veieren amb tots els drets d'intervenir-hi. Vegem-ho.

---

i xvi fins que l'arquebisbe Joan de Ribera i l'abat de Poblet, comissari reformador del Cister, després de l'onada tridentina, decideixen reconvertir Montsant en un priorat masculí i incorporar les seues monges a la Saïdia en 1580.

<sup>11</sup> Així prohibeix portar "cugulles stretes ni stricades ni feces als costats ab cordes, ni rocegats de faldes sinó hun palm e mig e no plus". També veda que sobre la cogulla exhibesquen "mantonet, graenulla o altra vestidura per qualsevol nom sia apel·lada".

## 2. *Homo homini lupus, clericus clerico lupior, monachus monacho lupissimus.*

La narració dels esdeveniments succeïts al monestir de la Saïdia de València, en 1402, il·lustra la versemblança d'aquesta dita, elaborada en contemporanis ambients laics de l'Occident europeu. És cert: els monjos i les monges, en aquest medi que hem vist tens, rarificat, "claustròfòbic", envejós i a voltes ratllant el paroxisme, eren els més ferotges enemics entre ells mateixos. D'ençà de la mort el 4 de novembre de 1401 de Clara Marcel cenobi cistercenc, situat extramurs de la ciutat, no comptava amb abadessa. Per aquesta raó l'abat Jaume de Cistells comissiona el nostre conegut Lluís Rull, com a abat de Valldigna, junt amb el de Sant Bernat de Rascanya, per a presidir els actes de la nova elecció. El 9 de gener els jurats escriuen al rei perquè mane i pregue als dos jutges comissaris de procedir "ab gran maturitat e deliberació", i que "en les dites elecció e confirmació fossen... sàvies maneres observades" per evitar "les discensions, oys e ranchors que són ja e.s speren per ocasió d'aquesta elecció multiplicar en aquesta ciutat".<sup>12</sup> L'equip de govern, doncs, és testimoni irrefutable de la gènesi d'un enfrontament que superava l'àmbit domèstic de la clausura, tot eixamplant-se vers una ciutat assetjada per la pesta i esguitada de sang per les violències de les bandositats dels Centelles i els Solers.

Per fi, el 16 de gener es reuneix el capítol presidit pels dos abats cistercencs, en què setze monges presents, en nom seu i algunes com a procuradores de cinc absentes (que han marxat als seus pobles fugint del contagi pestífer), procedeixen a votar oralment davant dels corresponents testimonis i quatre verificadors de l'escrutini a tal efecte nomenats. El resultat definitiu situava Beatriu Fabra amb onze vots, un més que Maria Fabra.<sup>13</sup> Els jutges aconsellen a les esposes de Crist madurar en la reflexió i "*pro bona pacis et concòrdia*" passar a una altra votació. L'oposició de l'assemblea capitular és unànime. Fou l'únic punt en què totes coincidiren. El plet estava servit i a partir d'ara ja es parla de les dues

<sup>12</sup> A.M.V. *Lletres Missives*, G-7, f. 244. No era, tampoc, la primera vegada que succeïa "com per semblants actes d'aquest mateix monestir -reconeixien els jurats- en temps passats és estada posada en gran discensions".

<sup>13</sup> Definitiu en la mesura que en el primer escrutini Beatriu havia recollit deu vots, Costança Sapllana vuit, Maria Fabra dos i Joana Dollo un. Ara bé, immediatament després aquesta última concedí el seu a Beatriu, mentre que, sense que se'n explique la raó, Costança i Maria transpassen els seus vots a Teresa Fabra, el que la posava per tant a un vot dels onze de l'esmentada Beatriu Fabra.

candidates "et partis suis", que de seguida nomenen sengles procuradors i, com els comissaris, un assessor en Dret Canònic. Fa l'efecte, doncs, que tot estava previst abans de la votació.<sup>14</sup>

Consumada la doble elecció, la ciutat desplegarà una intensíssima tasca diplomàtica en els cercles del rei i del papa a fi de resoldre el més ràpid possible la divisió oberta entre aquestes "desafrenades e incorregibles dones". El 25 de gener es queixa a Martí l'Humà perquè els abats "van en açò tebeus e meticulosos, dilatan, en no poch perill, fer justícia entre les dues eletes",<sup>15</sup> i encara, pendent el plet, l'abat de Sant Bernat ha deixat València.<sup>16</sup>

El 30 de gener es presenta el primer paquet d'acusacions contra Beatriu Fabra. Amb elles passem de la retòrica formal, o de la queixa genèrica dels visitadors, a una denúncia concreta identificada en una monja i efectuada per les seues companyes. Ací descansa, sens dubte, el valor del document: elles ja parlen, encara que a través d'intermediaris. El fet, tan rar en aquest col·lectiu tancat per l'espai de la clausura, paga la pena de remarcar-lo.

Beatriu, des què és jove, es pinta com si fos una dona casada "in facie de super cillis et aliis partibus facyey"; no sols porta camises delicades sinó que "multis odoribus incensatam ad modum desposatarum". La inconveniència del seu hàbit es pot comprovar "com porte aquell ab cordes e ab anelletes de XLIII gayes... cum non appareat habitis regularis sed tunica secundum habitus coningate", i a més "inhoneste ornat caput suum portando los seus vels grochs, portando collaria in suo collo et aliis ornamentis ad modum coniugatarum qui ornant corpora sua ut melius possuunt complacere maritis suis et ut videantur pulcre". Més que casada sembla una prostituta, si fem cas de les paraules següents: "Vadit valde inhoneste mostrando carnes suas, modo domicellarum qui volunt

<sup>14</sup> Totes les referències que segueixen, mentre no s'hi assenyale el contrari, estan contingudes en el registre 3.580 de l'A.C.V. que, tot i haver-se desenrotllat en *lingua plana et layca*, va ser redactat en llatí pel notari eclesiàstic, llevant-nos l'oportunitat de disposar d'un document colossal del català, com revelen alguns passatges en què l'escrivà optà pel vulgar. Marisa CABANES en va donar notícia de la seua existència a: "Monasterio de la Zaidía y su abaciológico", en *Mélanges à la mémoire du père Anselme Dimier*. Vol. II. Arbois, 1984, pp. 463-470.

<sup>15</sup> A.M.C. *Lletres Missives*, G-7, f. 250 v.

<sup>16</sup> Els jurats trameten una lletra molt dura a l'abat, i una segona als missatgers de la ciutat en la Cort perquè notifiquen a la reina la seua partida, "lexan en gran tabustol e perill irreparable... per les insolències de moltes monges incorregibles", i així li mane tornar-hi. *Idem*, f. 251 v.

vendere corpora sua, mostrando mamillas in gestu appetibili hominibus, aliis monialibus exemplum pessimum perhibendo".<sup>17</sup> En fi, és una "escarnidora, motejadora e menyspreant tot lo món tam in choro monasterii quam aliis partibus".

A instàncies del procurador de Beatriu, l'endemà és reconeguda en la seua cel·la visualment pels dos comissaris. Òbviament vestia de forma honesta, i així ho declaren. Però tres dies després el bàndol de Teresa Fabra repeteix acusacions, ara de més gravetat ja que en substància vénen a dir que Beatriu a l'edat de vint anys fou amant d'un noble, de qui va restar embarassada i avortà servint-se de procediments malignes.<sup>18</sup> El sil·logisme per negar a Beatriu la capacitat d'accedir al càrrec abacial no parteix, però, de la disbauxa sexual sinó perquè per constitucions i per opinions reputades l'abadessa "debet esse virgo.. et si corrupta fuerit non potest eligi nec confirmari".

El seu procurador ara no demana cap inspecció ocular. Articula la defensa simplement en la negació de totes aquestes terribles imputacions: és honesta, no es pinta i no porta ornaments ni vestits desvergonyits. Per contra, és bona administradora, "avara, aplegadora e gran guardadora", i en algunes oportunitats ha pacificat discòrdies generades entre les seues companyes. De la competidora, Teresa Fabra, tot i que es podria escriure "unum magnum codicem" per pormenoritzar-ne els vicis, evita la proximitat, encara que no s'està de recordar que "in sua iuventute fecisse de cuytes e de crues"; que "maliciose et cum furia amputavit caput digitis cuidam moniali"; que és una perjura, superba, furiosa, deshonesta i mala administradora;<sup>19</sup> que en pretèrites eleccions

<sup>17</sup> La semblança amb la denúncia efectuada contemporàniament per Eiximenis no deu sorprendre, en tant com revela el nivell de difusió de les seues prédiques i escrits, traslladats a l'esfera de la jurisprudència per sostenir argumentacions morals: "... contra la puritat de lur vot e a gran càrrech de lur ànima e a gran verguonya de lur cara, porten arreus preciosos, axí con guanivets forts curiosos, ornats d'aur e d'argent, segells, anells e paternostres de lambre e de corall, ab ornaments putaneschs e pus bells que dones seglars, tapins ab puntes, e guants d'estiu ab punta al cap, e ab vels de seda rugats, e vestedures tayllades pus estret e pus remifadament que dones seglars, ensenyant los pits e anant ab continent de baronesses, e ab totes aqueles curiositats e vanitats que una fembra del bordell pot anar": FRANCESC EIXIMENIS: *Lo libre de les dones...* Vol. II, p. 434.

<sup>18</sup> "... fuit amore capta a XX annis citra de quodam nobili de quo est intentio quod concepit et fuit fama notoria quod propter verecundiam mundi abortavit recipiendo erbas et alia medicamentis".

<sup>19</sup> Per exemple: tenia 1.200 sous del monestir "in redditibus... et omnes dissipavit... in vanitatis".

Teresa sempre fou rebutjada i, finalment, aquesta dona i les seues són "in capitali inimicia" de Beatriu.

Els comissaris, després d'haver escoltat els testimonis aportats per unes i altres, i d'acord amb l'assessor—que s'havia taxat un salari de 1.000 sous pagat a mitges per les parts—, convoquen el 8 de febrer les monges a l'aula capitular per promulgar la sentència en què determinen la legalitat de l'elecció de na Beatriu, i per tant declaren la seua honestedat, idoneïtat i suficiència per dur les regnes del monestir de la Saïdia. No bé han acabat de llegir-la, "prefata domina Theresa Fabra et omnes moniales partis eiusdem surgentes pedes vivis et aliis vocibus quasi unanimiter concordantes" escridassen que no accepten el dictamen i que n'apel·laven. Sense més dilacions, els abats de Valldigna i de Sant Bernat procedeixen al cerimonial de la presa de possessió conventual enmig dels càntics del *Te Deum Laudamus*, seguit del jurament que cada monja fa a Beatriu segons el més atàvic cerimonial feudal.<sup>20</sup>

El 10 de febrer, al cap de dos dies, els jurats escriuen al monarca per notificar-li l'alegria col·lectiva arran de l'elecció i la confirmació de l'abadesa, allò que ha coincidit amb la remissió de la pesta. El goig és gran, el rei Martí ha mogut els seus peons, Déu ha escoltat les pregàries dels seus devots fidels.<sup>21</sup> Tanmateix, Pere Guitard, el procurador de la part perdedora, ja té preparada l'apel·lació que presenta l'11 de febrer als dos jutges comissaris i que ha d'arribar al mateix Benet XIII. Aquella fou una jornada febril per a en Guitard. Calia impedir el solemne acte previst per a l'endemà a la Seu en què Beatriu havia de ser beneïda en presència del poble; rere hores intenses de treball, en morir el dia, "hora solis occasus", compareix davant de l'arquebisbe de Tarragona, que es trobava a casa de mossèn Vidal de Blanes, a la plaça dels Predicadors, per asabentar-lo de l'apel·lació; de seguida, "hora post pusallum", acut a l'alberc de Ramon Vidal, el governador del regne, i ja "hora post pulsationem cimbali quasi hora noctis" entrava a casa de l'arquebisbe de Càller.

No va reeixir en el seu propòsit, i així el 12 de febrer, diumenge, Beatriu es trasllada a la capella de la Verge Maria de la catedral per rebre la confirmació a mans de l'arquebisbe de València. Hi són presents

<sup>20</sup> "...stans flexis genibus coram ea, ponendo manus extensas super librum prefatum reguli beati Bernardi, quem eadem domina abbatissa super genua tenebat apertum. Et postmodum, immitens manus infra manus domini abbatisse eiusque polices positos signo crucis et in ore, ut esse more, posita oculantes una post aliam successive" juraren obediència.

<sup>21</sup> A.M.V. *Lletres Missives*, G-7, f. 256. Aquest mateix dia Caterina Nàtera presta jurament a Beatriu Fabra ja que no havia participat en l'elecció.

l'arquebisbe de Càller, que ofícia la missa, l'arquebisbe de Tarragona, els abats de Valldigna i de Sant Bernat de Rascanya, el governador, el cavaller Jaume Romeu "et aliorum in multitudine copiosa", davant dels quals té lloc la rutilant cerimònia de benedicció entre càntics del Te Deum i recorreguts rituals per dins la catedral. Una vegada beneïda, marxà de la Seu "in comitiva multorum dirigens" fins a la Saïdia, a l'altra banda del riu Túria, tot travessant carrers principals de la ciutat: processó exorcitzadora i fecunda per a una capital del regne escindida en faccions i tocada encara per l'epidèmia i recents caresties.

La resistència, però, que a partir d'ara interposa el bàndol de Teresa Fabra esdevé inusitada pels actes, els gestos i el temps tan dilatat de la secessió, allò que no hagués estat possible sense comptar amb canals de suport, ajut financer i informació provinents de fora el monestir. Els jurats, de nou, trameten el 20 de febrer provisions als missatgers de la ciutat en la Cort perquè el rei els pressione per acabar amb "lur acostumada insolència e fatuïtat, car trobarets alcuna part d'aquelles fora. I monestir, no volents venir a prestar obediència a la novella abadessa, ans van zizaniants e volents posar lo dit monestir a total destrucció".<sup>22</sup> Sor Costança Sapllana i sor Maria Fabra, certament, han deixat la Saïdia i sojornen a casa del procurador Pere Guitard. Bernat de Gallac, l'altre procurador representant de l'abadessa confirmada, va fins allí acompanyat d'un notari per llegir-los el manament que prestassen obediència en tres dies, sota l'amenaça de llevar-los la porció canònica del vestiari i del menjar. Vet ací la resposta: "... quasi interompent començaren a cridar ab veus continuades que no. y consentien, en tant que yo dit notari per lur rumor no poguí legir la dita scriptura... E la dita na Maria Fabra, ultra açò, féu figures ab les mans dient que «merda en sa barba!», dient a mi, notari e scrivà, que axí. u scrivís".<sup>23</sup>

Les darreres notícies que s'han pogut obtenir del plet corresponen a agost de 1410, vuit anys després. El pas del temps no havia esquarterat l'empenyi i la força de la facció rebel sinó que fins i tot sembla encoratjada,

<sup>22</sup> A.M.V. *Lletres Missives*, G-7, f. 259. Expedeixen missives també al papa, a misser Joan Moya i a Bonifaci Ferrer, prior de Portaceli, perquè presten la seua col·laboració prop del sant pare: *Idem*, f. 260 i 261 v. De totes maneres algunes monges decideixen donar fi a la seua conducta sediciosa i prestar obediència a Beatriu Fabra. És el cas de sor Sibil·la Català, el 20 de març, sor Isabel Calderó, el 13 d'agost, i sor Elionor de Bonastre, el 8 de setembre.

<sup>23</sup> Al monestir es trobaven Teresa Fabra, Elionor de Bonastre i Beatriu de Poblet, que actuava també com a procuradora de Damiata de Peralta i de Violant Desplugues, totes les quals tampoc no acceptaren l'ordre com "no fos llur abadessa ans se fossen apel·lades de la confirmació de aquella".

ja que en l'estiu de 1409 havia reunit el capítol on es redacta una lletra crítica amb Beatriu Fabra dirigida al papa. L'abadessa troba de nou el recolzament de la ciutat, que s'afanya a escriure a Benet XIII per tal d'informar-lo de la "ficta litera" amb falses subscripcions i, per tant, contenint inadmissibles difamacions.<sup>24</sup> En lletres posteriors els jurats manifesten el seu cansanci i pregunen al papa la solució definitiva d'una qüestió que, al capdavant, era moguda per "plures cives, parentes et amici singularium dicti monasterii" que "incitant ad rancores et zizania".<sup>25</sup>

### 3. "Religioses de la casa d'infern"

Probablement, podria objectar-se que la situació despresa de les visites pastorals i del plet no pot fornir ni una imatge totalitzadora de la realitat conventual valenciana, ni menys encara les bases per a la contribució d'un model capaç de revelar les funcions que exerceix dins la ciutat. L'escassa informació a l'abast obliga la cautela, però més enllà de l'anecdota i les particularitats de Montsant i la Saïdia, s'intueix un grau de generalització força estès pel país. Quan una bona part de l'artilleria dels predicadors, i no la menys ferotge, té per blanc monges fornicadores, superbes i pecadores mitjançant *exempla*, alguns d'ells terribles,<sup>26</sup> no fan més que lluitar des de la trona i amb la ploma contra costums atàvics, arrelats i assumits pel cos social contemporani. Vita Cristi, de sor Isabel de Villena, respon a les mateixes inquietuds, encara que la doble novetat rau en el fet de presentar un programa efectuat "des de dins" i per una "dona". Que les religioses entren en el catàleg misogin de dones de Jaume Roig descobreix, mitjançant el filtre verinós literari, l'opinió comuna contemporània poc condescendent amb una conducta llicenciosa.<sup>27</sup>

<sup>24</sup> A.M.V. *Lletres Missives*, G-9, f. 24. La carta és de l'1 de juliol.

<sup>25</sup> *Idem*, G-10, f. 34. Missives del 9 d'agost de 1409. Les dues darreres lletres corresponen al febrer de 1410, adreçades al cardenal de Montaragó, encarregat del plet en la cúria romana, i a l'agost del mateix any, en aquest cas de nou remesa al papa.

<sup>26</sup> Eiximenis no s'està de recórrer al que J.L. Flandrin ha definit com a "predicació i terrorisme", quan narra episodis en què la monja pecaminosa acaba els seus dies de forma dantesca, mentre que sobre l'abadessa penja el judici de Déu. I en consonància amb aquestes imatges, el franciscà gironí es decanta per fórmules repressores dures, de vegades brutals. Vegeu, per exemple, de *Lo libre de les dones...*, pp. 233, 236 i 256.

<sup>27</sup> Jaume Roig: *Libre de les dones o Spill*. Ed. Els Nostres Clàssics. Barcelona, 1928, pp. 92-94.

La cartografia precisa dels monestirs femenins del País Valencià subministra un primer element comú i decisiu, com és el caràcter urbà de les fundacions. En un país de recent població i de febles estructures d'enquadrament eclesiàstic,<sup>28</sup> els establiments de dones s'han afegit a la tasca exercida pels ordes masculins destinada a la consolidació del poder religiós, la pau ciutadana i al desplegament d'un programa urbanístic en aliança estreta amb el patriciat. Tot plegat contribueix a reforçar el sistema urbà, on si bé convergeixen les noves forces dinàmiques del desenvolupament econòmic i de la nova distribució del poders locals i regionals, necessita objectivament una justificació ideològica a través del suport espiritual. Hi ha, a més, una utilitat que no ens pot passar inadvertida: les institucions monàstiques femenines també exerceixen de mitjanceres espirituals en moments particularment crítics; les seues pregàries esdevenen remeis insubstituïbles contra els mals que fuetegen la col·lectivitat pecadora.<sup>29</sup> Un monestir "desarreglat" més que de servir d'escut protector, es convertia en un organisme nociu incapaç d'estendre arreu de la societat el seu exemple purificador.

La comprensió d'un fenomen tan complex com el del monacat femení exigeix franquejar el terreny de l'espiritualitat, i situar-lo en les formes d'organització social dels últims segles de l'Edat Mitjana, les quals expliciten millor si cap els nexes estrets entre la societat civil i la societat religiosa. Monestirs i convents potser trobaren en l'autoritat municipal, com també en la figura del monarca, un punt de suport vital, pagat al preu d'un intervencionisme, però que havia de suplir l'absència o les actuacions puntuals de l'autoritat episcopal en matèria de control i reforma.<sup>30</sup>

<sup>28</sup> Ferran GARCIA-OLIVER: *Terra de feudals. El país Valencià en la tardor de l'Edat Mitjana*. València, 1991, pp. 43-51.

<sup>29</sup> Com a funció social o com a funció religiosa, ambdues avalen la percepció dels convents de dones com a institucions vinculades a l'harmonia de la ciutat. La possibilitat d'endinsar-se en les tradicions específiques de les diverses ciutats i viles del País Valencià donaria compte de nexes encara més pregons i complexos entre la societat i aquelles institucions eclesiàstiques que apareixen com a microcosmos submergits, que poden fer dels monestirs femenins símbol de la ciutat, i del seu ordre de gràcia el senyal profètic de la protecció divina. Aquesta argumentació prové de Gabriela ZARRI: *Monasterii femminili...*, p. 374.

<sup>30</sup> Aquesta és, també, la tesi sostinguda per Gabriella ZARRI per a la Itàlia del Quatrecent, que ens subministra una suggestiva hipòtesi de treball per aplicar al País Valencià: "Aspetti dello sviluppo degli Ordini religiosi in Italia tra Quattro e Cinquecento. Studi e problemi", en *Strutture ecclesiastiche in Italia e in Germania prima delle Riforme*, a cura de P. PRODI i P. JOHENEK. Bolonya, 1984, p. 209.



No dic res de nou si assenyale que la primera funció atribuïda als monestirs femenins és recollir-hi les dones sobrants. La creació de les cases religioses respon a les acurades estratègies de les famílies poderoses, destinades a preservar la fortuna ancestral, el prestigi i el poder en els seus diversos graus a la generació immediata. La col·locació al servei de Déu d'una filla, sobretot en les llars prolífiques, contribueix a reduir els riscos de fragmentació de la fortuna domèstica, inevitable a partir dels principis d'igualtat del sistema valencià d'herència i transmissió dels béns. Als mascles se'ls presenten majors oportunitats, incloses la de restar celibatari, dins i fora de l'Església. En el sistema de valors imperant no hi ha cabuda per a la dona en estat permanent de solteria: cal ser muller d'un home, o esposa de Crist.<sup>31</sup> Potser el ritme de les fundacions al País Valencià segueix el lent creixement de la població fins a primeries del Quatrecent, amb els implícits augments de les taxes de fecunditat femenines. Però no s'hauria de menystenir les altres possibilitats que lliguen l'erecció de nous centres a cicles demogràfics recessius, com ara la del convent de clarisses de Gandia en 1428, en uns moments difícils i de fortes pèrdues, o a particulars moments crítics de la història familiar, per tal d'aixoplugar aquelles dones que, colpides per múltiples formes de desagregació, han quedat soles i sense els dispositius de l'ajut del parentiu. Antònia sobreviu als seus pares difunts Ramon Ferrer i Guillem de Xàtiva. En setembre de 1345 no li resten més parents que el seu germà i la seua tia paterna. Sembla que aquesta l'ha convençuda per nomenar-la hereva universal en un testament que s'havia compromès d'acomplir, "pro inductionem et inopportunitatem dicte mee matertere et aliorum aliorum", diu el pergami que conté la notícia.<sup>32</sup> L'òrfena, però, madura la idea tant de revocar el testament i de nomenar nou hereu al seu germà Antoni Ferrer, com la d'ingressar al convent de Montsant sense efectuar cap lleixa a Bartomeua, la germana de son pare. Per altre costat, és ben significatiu el mecanisme a través del qual aquesta donzella professa: el testament es redacta en vespres del darrer viatge. Per a Antònia, com volia Eiximenis, el món ha mort i se n'acomia no sols

<sup>31</sup> Allà on s'han establert percentatges del celibat femení són clarament insignificants: a la Toscana se situen en un 0'6 %: Ch. KLASFISCH-ZUBER: "Celibat et service féminins dans la Florence du xv<sup>e</sup> siècle", en *Annales de démographie historique*, 1981, pp. 294-96. Tal i com Isabel CHABOT ho ha expressat per a la dona florentina: "É quindi all'ombra dei chiostrri o sotto il tetto paterno che queste done sono destinate a passare la loro vita". "Sola, donna, no gir mai". La solitudini femminili nel Tre-Quattrocento", en *Memoria*, 18 (1986), p. 12.

<sup>32</sup> A.H.N., 3378, 6

arreglant la seua ànima sinó fent provisió meticulosa dels béns de què disposa.

El convent es presentà per a les classes dirigents urbanes, i potser també per a l'élite del camperolat, com una opció plausible davant l'augment dels dots experimentat entre la segona meitat del Trescents i les primeres dècades del Quatrecent. Entre l'artesant se'n registren puges que van dels 200 i 300 sous fins als 1.000/2.000 s.; entre el sector immediatament superior es passa dels 1.200/4.000 s. als 6.000/7.000 s., mentre que el dot de les famílies aristocràtiques creixia fins als 60.000 s. i en alguns casos n'abastaven 120.000, quan abans de l'alça s'havien mantingut per sota el nivell de 30.000/40.000 s.<sup>33</sup> Richard Trexler ha mostrat com els dots concedits a les filles destinades a la clausura eren substancialment inferiors als que restaven disponibles per al "mercat matrimonial".<sup>34</sup> Al País Valencià la situació és ben probable que no distàs gaire de la d'aquesta república italiana. A falta de sèries estadístiques sobre el reclutament monàstic, valga com a exemple el dot que Bernat Ferrer, membre de les famílies principals de Xàtiva, lliurà a la seua filla Joaneta en 1419, consistent en només 2.200 s., al que cal afegir altres 100 s., 2 cafissos de forment i una gerra de vi de provisió anual, per tant pels volts dels 2.500 s.<sup>35</sup> Si avancem més en el segle, les dades esparses a la nostra disposició confirmen la tendència a la baixa de les ofertes paternes, potser molt més agreujat entre les cistercenques que no gaudien de tanta acceptació com els convents femenins dels ordes mendicants.<sup>36</sup>

Tot just les fórmules esmerçades en l'entrada de l'esmentada Joaneta de Xàtiva recorden els contractes d'aprenentatge, gràcies als quals la

<sup>33</sup> Paulino IRADIEL: "Familia y función económica de la mujer en actividades no agrarias", en *La condición de la mujer en la Edad Media*. Madrid, 1986, pp. 236-37.

<sup>34</sup> Richard TREXLER: "Le célibat á la fin du Moyen Age: Les religieuses de Florence", en *Annales E.S.C.*, 27 (1972), p. 1340. La diferència oscil·lava d'un 1/3 i 1/10 entre un i altre. A Lucca la variació registra índexs d'1/4 i 1/5. M. BERENGO: *Nobili e mercanti nella Lucca del Cinquecento*. Torí, 1974, p. 50. A. MOLHO, sobre la base d'una anàlisi del "Monte delle Doti" i del "Catastro" de 1480, confirma l'estreta correlació entre la fortuna de la noia i la seua monacalització. Entre les famílies que disposen d'una valoració fiscal inferior als 100 florins, pronunciaven els vots el 2 %, mentre que en el nivell imponible superior als 800 florins és el 6'25 % de les xiques el destinat al claustre: *Tanquam Vere Mortua: Formales Religiosus Vocations in Fifteenth and Sixteenth Century florence*. Citat per I. CHABOT: *Op. cit.*, p. 13.

<sup>35</sup> A.H.N., 3384, 8.

<sup>36</sup> Aldonça de Castellví, llinatge de la noblesa valenciana, en 1433 rep 400 s., els mateixos que Elionor de Sant Feliu en 1455 per als seus ingressos a la Saïdia. Dades de Marisa CABANES: *Op. cit.*, pp. 468 i 469 respectivament.

família s'alliberava d'un membre improductiu, i mitjançant el treball fixat en un nombre determinat d'anys la jove arreplegava una suma destinada al dot, imprescindible per al matrimoni. La petita Joana, menor si més no de 12 anys en tant que novícia, és una xiqueta que va a aprendre un "ofici". Durant la instrucció, que s'allarga per l'espai de set anys, se li assigna tan sols la porció d'aliments, taxada en els dos cafissos de forment i la gerra de vi, més els 100 s. per al vestit i el calçat. Per a la professió definitiva –si voleu, per al "temps de noces" amb l'espós definitiu: Jesucrist–, el pare li ofereix el dot suara mencionat. El progenitor, doncs, la hi col·loca, "pono ad serviendum Deo et illa in sanctis doctrinis erudire seu erudiri et instruhi facere prout decet", i l'abadessa la hi rep. De la mateixa manera que entre les artesanes, Joaneta és treta del medi domèstic i desplaçada cap a un medi estrany, hermètic. No s'hi descarta també que, amb els anys, s'acusàs un sentit d'odi i menyspreu contra aquests "pares cruels" que l'han menada a una monacalització coaccionada, però a diferència de les xiques artesanes els lligams amb la família d'origen mai no es tallaven, entre altres raons per les condicions precàries de vida al si del monestir.

No obstant la disminució dels dots en perjudici de les monges, els imports degueren ser encara suficientment alts com per convertir-se en filtres que obturaven l'accés dels grups socials inferiors. O, almenys, si aconseguien entrar-hi amb un volum de rendes irrellevant, difícilment podien esperar accedir als llocs de responsabilitat de la casa. Encarregades de funcions domèstiques, engrossien les faccions dels grans llinatges que aspiraven a dirigir el monestir. Amb tot, les possibilitats de professar venien condicionades per la capacitat d'admissió, per l'espai disponible i pels propis recursos. El visitador havia limitat en 1394 el nombre de places de Montsant en denou, dues menys que en 1390, tot i que, afegia fra Francesc Fuixà, se'n podrien admetre més "si donchs tal o tals no eren que gran profit ne vingués al monestir". L'elenc dels llinatges d'aquest monestir mostra la seua pertanyença en gran part al grup mercantil dirigent de la ciutat –Forés, Queralt, Ferrer, Domènec, Destorrent, Solivera– i a la petita i mitjana noblesa de les comarques centrals del país –Costantí, Vilafranca, Llançol, Nàtera–, alguns del qual inicien a les acaballes del segle XIV la seua escalada irresistible: els Borja.

La dependència respecte de l'exterior obeïa, a més, a la precarietat econòmica de Montsant i la Saïdia, una mancança a fi de comptes generalitzable arreu de l'Occident. Els lligams amb les famílies s'allarguen fins a la mort perquè sovint s'encarreguen directament de proveir-les,

com s'ha vist en el cas de Joaneta. La freqüència de les visites dels parents a les cel·les, als llocs vedats per la clausura, és denunciada pels visitadors en tant que usos reiterats. Caldria una recerca més detallada que ens aclarís si, a banda de les subvencions familiars, la monja es decidí a treballar en diverses feines relacionades especialment amb tasques tèxtils, per aconseguir complements reditícis. Fa la impressió, tanmateix, que el monacat de dones al País Valencià ha esdevingut, des del punt de vista econòmic, el que Trexler ha denominat un "element de consum més bé que de producció", o el que és el mateix, no ha estat lloc de reclutament de mà d'obra femenina a resultes de la privatització de la vida interna i de les pressions demogràfiques que limitaven, com en altres regions europees, l'accés de les dones al matrimoni i les desplaçava cap als monestirs on, per fi, podien gaudir d'una vida independent.<sup>37</sup>

El testimoniatge de les visites pastorals invita a pensar, així mateix, en la progressió cap a formes de propietat privada, allò que sens dubte apareix en la base de la pauperització de les rendes comunes i de la degradació moral de les servidores de Déu. Les monges fan poc ús dels espais destinats a la col·lectivitat perquè prefereixen les cambres privatives on, tancades en clau, guarden les robes desvergonyides, els utensilis de tocador, els llibres, pocs i rars, el menjar, les *iocalia* i altres coses amb què cadascuna es va poder *hornare* el dia del seu ingrés. L'abat Lluís Rull els autoritzà perquè poguessen menjar de dia en aquestes cel·les provistes de llar, tret de la Quaresma, Advent i els divendres de tot l'any, amb l'objecte de supervisar els dejunis i les abstinències; només les malaltes estan exemptes d'anar al refector. També disposen de serventes o mosses, a compartir segons les prescripcions de Rull de tres en tres o de quatre en quatre. A partir de la fragmentació topogràfica de l'edifici i de la individuació del personal conventual la disciplina col·lectiva, consubstancial a la professió de la monja i a la regla, és un absurd. Des de la cambra s'esquiven els oficis, la missa diària, les tasques imprescindibles, els manaments. Quan el notari es dirigeix a la cel·la de Beatriu de Poblet, del monestir de la Saïdia, per compel·lir-la a l'obediència de Beatriu Fabra, aquella, "a la porta de la qual sehia... de continent, levant-se de peus, tanquà e cloé les portes de la dita cambra en manera que no pogués hoir alguna de les coses contengudes en la dita scriptura". La cel·la es converteix en "un microcosmos autosuficient" on es reproduïxen els

<sup>37</sup> Isabel CHABOT: "La reconnaissance du travail des femmes dans la Florence du bas Moyen Age: contexte idéologique et réalité". Comunicació presentada a la Settimana di Prato. Prato, abril de 1989.

mals estructurals que atenallen els monestirs, i proporciona a les famílies la possibilitat de preservar els interessos dins l'establiment i sostenir les parcialitats.<sup>38</sup>

Si el monestir, doncs, és un reflex de la societat contemporània hem de concloure que al seu interior es cova semblant desordre sexual. Les visites i la doble mútua acusació de les Fabra no permeten evocar les situacions i els ambients de les cases venecianes, a mig camí de les corts d'amor trobadoresques i els temples de la prostitució del món antic.<sup>39</sup> Però hi ha massa símptomes de disbauxa. No deixa de ser simptomàtic els vels de silenci que han cobert les escandaloses acusacions contra Beatriu Fabra, i no haver procedit a cap "inspecció visual" del seu cos com era corrent en totes les causes criminals. Recordem-les: enamorada d'un jove noble als 20 anys, en quedà embarassada i hagué d'avortar, i quan aquest "non poterat nec habebat opportunitatem videndi dictam dominam Beatricem in dicto monasterio, ipsa accedebat inoneste per domos privatorum per ortam civitate Valencie ad dictum nobilem ad illum locum ad quem ipse nobile volebat". Passat Tots Sants ja comença a fer fred; surten de les gèlides estances a buscar el sol de l'horta i, acompanyades dels seus amics i parents, mengen figues i altres fruits dels camps propers de la Saïdia, sota la mirada atenta i sorpresa dels llauradors i llauradores que veuen les seues possessions invadides per tals rutilants comitives encapçalades per Beatriu Fabra, qui amb altres, en efecte, "veniens ad ortum suum prefatum—testifica Pasquala, que viu en una alqueria de l'horta—accedebat oneste comedendo ibi cum aliis fructus in tempore Sanctis et in hieme se calefaciendo ad solem sicuti plures alie cum eadem".

Les monges s'absenten del monestir, els homes hi entren. Més aviat els "donzells" hi penetren, no precisament per a pregar a dins l'església. No es tracta de les classes subalternes sinó d'importants personatges d'idèntic llustre. El contacte amb gent de menor condició social encara hagués provocat més escàndol. I elles fan servir les mateixes arteries, els mateixos "ornaments putaneschs", que les dones mundàries: saben els

<sup>38</sup> G. ZARRI: *Monasterii femminili...*, p. 388. Per manca d'informació no gose d'importar la idea de la Zarri que sosté com a més de ser un microcosmos autosuficient, en un règim on la propietat privada ha substituït la comunió de béns, la cel·la constitueix un sistema de relacions que infringeix el caràcter unitari de les diverses categories (professes, novícies, nenes per educar i converses), en substituir-lo per lligams vinculats a interessos del parentiu i a relacions afectives.

<sup>39</sup> Guido RUGGIERO: "Sessualità e sacrilegio", en *Studi Storici*, 1981, pp. 751-765.

secrets de la cosmètica, vesteixen com si fossen vulgars finestreres i insinuen les formes del seu cos com les donzelles o les dones casades. Bé les titllava Eiximenis de "religioses de la casa d'infern", i per això més les convendria ser a cadascuna d'aquestes "tavernera de peccat, laç del dymoni, ydola pudent, qui per tota creatura deuria ésser apedreguada e perseguida fins que fos fora de la vista dels hòmens, car és-los pigor que lo basaliç que ab la vista mata a tota gent".<sup>40</sup> El franciscà gironí els recorda que són esposes de Crist, i per tant lligades al sacrament del matrimoni: indissoluble i cast. Quan es fornica amb una monja, Crist és el marit enganyat. M'afanye a dir el marit banyut, figura tan cara a la literatura misògina tardomedieval; i la monja, doncs, l'adúltera: "Car lo Salvador és fort gelós amador, qui no vol que la amor que li devem partiam per diverses parts".<sup>41</sup> El crim sexual és una ofensa a Déu.

Ara bé, dubte que tal axioma hagués arrelat amb profunditat teològica en la societat valenciana de la baixa Edat Mitjana. Com que les notícies circulen amb rapidesa de dins a fora, els amics de les monges posaran tota mena d'entrebancs, fins i tot violents i grotescos, quan arribe a la càtedra abacial una dona decantada per la reforma. El mateix Joan II es fa ressó d'una situació com aquesta, sis anys abans que fra Fruixà fes la visita a Montsant: "...alguns de la dita ciutat són entrats en gran multitud en lo dit monestir e han deshonorada e vituperada e dites paraules desonestes a la dita abadessa. E per fer-li més desplaer e desonor, de nits són pujats e anats per les taulades per fer glay e pahor a ella e a les monges sues. E enquera, han fermada e clavada una gran barra en les portes del dit monestir per ço que d'aquell no pogués exir ne entrar. Més avant embarguen e veden que la dita abadessa no face la correcció que deu fer, segons son Orde, en lo dit monestir".<sup>42</sup>

L'episodi, certament carnavalesc, ens situa de nou en la perspectiva de la connexió estretíssima entre l'espai claustral i l'espai ciutadà, i ens obliga a la lectura del fenomen monacal en la seua doble vessant espiritual i social: l'abat Lluís Rull, com a visitador de Montsant, prohibí sota pena de presó "que nenguna dona... no gos revelar de feyt nengun

<sup>40</sup> FRANCESC EIXIMENIS: *Lo libre de les dones...* Vol. II, pp. 436 i 336.

<sup>41</sup> *Idem*, Vol. I, p. 196. Una ofensa al Déu-masclé. Cada paraula en aquestes situacions, remarca G. RUGGIERO, assumeix un gran significat per tal com proporciona una comprensió de la societat i dels seus valors. Tot just, un aspecte notablement singular dels valors venecians és el relacionat amb la proximitat de Déu a l'home i, per tant, amb la capacitat de l'home de mesurar-se amb Déu: *Op cit.*, p. 753.

<sup>42</sup> A.H.N. *Clero*, pergami dins el lligall n° 7.497. El document fou expedit des de Montesa l'11 de gener de 1384.

secrets ni correccions que.s facen en l'Orde ni per scrit a nengun son parent, per acostat que li sie, ni a altra persona". La presa del càrrec abacial formà part de les estratègies destinades a eixamplar les bases del poder dels llinatges valencians encimbellats, no tant per la improbable adquisició de beneficis econòmics com pel prestigi que se'n derivava. Més que en cap altre aspecte, la cobejança de les abadies revela els forts lligams entre els dos mons que separaven les inconsistents muralles de la clausura. Amb l'elecció de nova abadessa, les famílies que hi tenien col·locades les seues filles movien les seues peces, desplegaven la solidaritat ben articulada dels clans integrats per parents, amics i aliats. La ciutat de València denunciava al rei com algunes monges "per potència de amichs ab forçors pregàries de grans persones s'esforcen ésser abadeses".<sup>43</sup> Sembla com si el futur del monestir es decidís fora i no dins de l'edifi. La dona de Francesc Munyoç, parenta i testimoni aportat per Teresa Fabra, s'ha mostrat públicament contrària a Beatriu "per plateas et alia generalia loca"; mossèn Berenguer de Vilaragut i el seu germà Nicolau intercedeixen davant dels comissaris i el seu assessor a favor de Teresa, a més que Nicolau és definit per la part contrària com a enemic capital de Beatriu. Guillemona, la dona del llaurador Pere Gilabert, ha vist reiterades vegades les monges entrar i eixir de la Saïdia amb els seus amics i parents: "...accedentem et accedentibus cum aliquibus nobiles et aliis de genere militari, quorum aliquos cognoscebat et alios non, qui et que se dicebant et nominabant adinvicem consanguineos, avunculos et amicos". Les dones religioses, es queixa una vegada més Eximenis, "confien e amen axí carnalment e vana lurs parens con si d'ells esperavan a aver la vida present e la esdevenidora, e axí.s gloriegen en ells con en lurs déus, e a ells servexen axí volenter con a Déu...; ans per ells prenen bandos e divisions entre si metexes, e per ells viven en oy e rancor de molts, e per ells viven pobres e malestrugues".<sup>44</sup> Entre les acusacions formulades contra Beatriu hi ha aquesta que recolza les paraules del franciscà, ja que vol que les monges "quod familia sua monasterii et alie flectent jenua sua quando comparent coram sui presentia". Quan el plet de la Saïdia esguita dos llinatges de la ciutat i les seues clienteles,<sup>45</sup> el

<sup>43</sup> A.M.V. *Lletres Missives*, G-7, f. 250.

<sup>44</sup> Francesc EXIMENIS: *Lo libre de les dones...*, Vol. I, p. 167.

<sup>45</sup> Dels Fabra coneixem almenys un grup pertanyent als oficis, la carnisseria en concret, i un altre a la noblesa ciutadana, tots dos implicats en lluites de bàndols durant la segona meitat del segle XIV: Rafael NARBONA: *Malechores, violencia y justicia ciudadana en la Valencia bajomedieval*. València, 1990, pp. 90-91. En 1402 un Joan Fabra, cavaller, és jurat.

conflicte passa a tenir una dimensió pública, política, de forma que la intervenció del municipi més que obeir sols a preocupacions de caire exclusivament moral o espiritual, respon a l'interès de reforçar la unitat del grup dirigent en els moments especialment crítics d'una València trinxada per les bandositats. Els jurats no regategen esforços ni diners prop del rei, del papa i d'alts dignataris civils i eclesiàstics, perquè l'objectiu passa tant per evitar "la destrucció del monestir" com impedir "orribilis bandositates in hac civitate generari".<sup>46</sup>

La disputa per la Saïdia és, en aquest sentit, una dimensió més de la violència, fins a cert punt ritualitzada i més o menys tolerada en tant que llenguatge codificat i comú pertot, protagonitzada per les èlites urbanes, nobiliàries i burgeses. En una etapa de desestabilització del sistema productiu a causa d'un seguit d'adversitats, sobretot els cíclics embats de la pesta, aquestes actituds violentes són les formes mitjançant les quals pretenen accedir a la presa de l'aparell de poder –municipal, regional i estatal–, per fer-lo servir en benefici dels seus interessos específics de classe i així resistir millor els cops de la crisi de la societat valenciana medieval.

<sup>46</sup> A.M.V. *Lletres Missives*, G-7, f. 251 i 260.